

БУРКИНСЬКИЙ Б.В.

академік НАН України, д-р екон. наук, професор, директор
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: oss_iprei@ukr.net
ORCID:0000-0001-9303-0898

ГРИЩЕНКО В.Ф.

канд. екон. наук, доцент, с.н.с. відділу розвитку підприємництва
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: aivvfg@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0009-605X

ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ПРОЦЕСІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Актуальність. Актуальність проведеного дослідження обумовлюється тим, що управління, побудоване на обґрунтуванні чинників забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, створює основу для інноваційного розвитку підприємництва. Забезпечення економічної безпеки є співмножником інноваційного розвитку підприємництва, використання передових методів управління бізнесом і підвищення ефективності підприємницької діяльності, досягнення рівня світових стандартів якості виробництва продукції та надання послуг.

Мета та завдання. Основною метою дослідження є розвиток теоретичних положень щодо визначення чинників забезпечення економічної безпеки як складової процесу інноваційного розвитку підприємництва в контексті гарантування захищеності функціонування суб'єкта господарювання від деструктивного внутрішнього та зовнішнього впливу, попередження та усунення економічних загроз і небезпек.

Результати. Обґрунтовується ідея про те, що забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності покликане сприяти безперервності процесу виявлення критично важливих, в умовах інноваційного розвитку, активів і можливих загроз цим активам, а також зменшення кількості будь-яких вразливих місць шляхом ретельного аналізу та впровадження ефективних контрзаходів для досягнення оптимального рівня захисту критичних активів. Встановлено, що незалежно від типу організації, в оцінці наявних загроз і небезпек інноваційному розвитку підприємництва повинно бути зазначено: 1) які саме критично важливі активи суб'єкта господарювання потребують захисту; 2) який тип інформації та які засоби потрібні для захисту кожного активу; 3) як втрата, пошкодження або знищення критичного активу вплине на інноваційний розвиток суб'єкта підприємницької діяльності та його місію. Отримані результати свідчать про те, що програма забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності повинна включати: 1) оцінку загроз і небезпек інноваційному розвитку підприємництва; 2) оцінку вразливості та оцінку ризиків, що дозволяють особам, які приймають рішення щодо забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, надавати пріоритети протоколам захисту активів; 3) конкретні рекомендації щодо того, як заблокувати можливості для нападу конкурентів та як захистити конкретні активи в умовах інноваційного розвитку.

Висновки. Результати проведеного дослідження дали змогу зробити висновки про те, що в умовах інноваційного розвитку управління забезпеченням економічної безпеки виступає запорукою довгострокового функціонування суб'єктів господарювання і формування конкурентних переваг їх продукції на ринку товарів та послуг. Управління забезпеченням економічної безпеки допомагає нівелювати додаткові загрози та небезпеки, з якими може бути пов'язаний інноваційний розвиток підприємництва. Отже, лише ефективне управління забезпеченням економічної безпеки може гарантувати захищеність усіх систем суб'єкта господарювання від деструктивного впливу, як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, попереджати та усувати загрози, сприяючи безперервності інноваційного розвитку.

Ключові слова: підприємництво, економічна безпека, розвиток, інновації, управління, критичний актив.

BURKYNISKYI B.V.

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Dr. Econ. Sciences, Professor, Director
Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzkyi boulevard, 29, Odessa, Ukraine, 65044

E-mail: oss_iprei@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9303-0898

GRYSHCHENKO V.F.

PhD (Economics), Associate Professor, Senior Researcher
Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: aivvfg@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0009-605X

FACTORS OF ENSURING ECONOMIC SECURITY IN THE PROCESS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Topicality. The urgency of our research is due to the fact that business security management creates a basis for innovative development of entrepreneurship. Ensuring economic security is a factor of innovative development of entrepreneurship, of advanced business management techniques using, of business efficiency increasing, and the world's production quality standards achieving.

Aim and tasks. The main purpose of the research is to develop theoretical and scientific-methodological statements for improving the business security management as a part of the process of innovative development of entrepreneurship in the context of ensuring the protection of all systems of the business entity from destructive influences, both internal and external factors, threats and dangers.

Research results. The idea is substantiated that business security management is designed to promote the continuity of the process of identifying critical, in terms of innovative development, assets and possible threats to these assets, as well as reducing any vulnerabilities through careful analysis and implementation of effective countermeasures to achieve an optimal level of protection of critical assets. It is established that regardless of the type of organization, in the assessment of existing threats and dangers to the innovative development of entrepreneurship should be indicated: firstly, which critical assets of the business entity need protection; secondly, what type of information and what means are needed to protect each asset; finally, how the loss, damage, or destruction of a critical asset will affect the innovative development of the business entity and its mission. The results indicate that the business security management should include: firstly, assessment of threats and dangers to innovative business development; secondly, vulnerability assessment and risk assessment, which allow decision-makers to ensure the economic security of business activities, to give priority to asset protection protocols; and finally, specific recommendations on how to block opportunities for enemy attacks and how to protect specific assets in terms of innovative development.

Conclusion. The results of the study allowed us to conclude that in the context of innovative development the business security management is the key to the long-term existence of economic entities and the formation of competitive advantages of their products in the market of goods and services. Business security management helps to eliminate additional threats and dangers that may be associated with innovative business development. Thus, only effective management of business security can guarantee the protection of all the business entity systems from destructive influences, both internal and external factors, to prevent and eliminate threats, contributing to the continuity of innovative development.

Keywords: entrepreneurship, economic security, development, innovation, management, critical asset.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Актуальність проведеного дослідження обумовлюється тим, що управління, побудоване на обґрунтуванні чинників забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності створює основу для інноваційного розвитку підприємництва. В свою чергу, інноваційний розвиток підприємництва вимагає порушення загальної рівноваги ринків з метою сполучення існуючих економічних ресурсів в новому порядку, такому щоб ці економічні ресурси сприяли зростанню обсягів продукції та послуг з більшою доданою вартістю. У той же час, подібні процеси можуть створювати також і нові виклики, загрози та небезпеки для функціонування суб'єктів господарювання. Ми вважаємо, що забезпечення економічної безпеки є співмножником інноваційного розвитку підприємництва, використання передових методів управління бізнесом і підвищення ефективності підприємницької діяльності, досягнення рівня світових стандартів якості виробництва продукції та надання послуг. Поміж комплексних проблем економіки та управління бізнесом в останні роки найбільш актуальними є питання, які пов'язані із забезпеченням економічної безпеки суб'єктів господарювання з метою гарантування їх інноваційного розвитку. На нашу думку, особливим акцентом повинно бути те, що існує тісний взаємозв'язок між забезпеченням економічної безпеки бізнесу та інноваційним розвитком підприємництва. Заразом, інноваційний розвиток суб'єкта

господарювання може бути як метою, так і результатом забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів, і, в той самий час, може бути підставою для виникнення додаткових загроз і небезпек, що знижують рівень економічної безпеки.

Проведене дослідження орієнтоване на вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки як складової процесу інноваційного розвитку підприємництва та може сприяти «ефективному використанню ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримці підприємництва у науково-виробничій сфері»; «...розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави в цілому», у контексті п.1, ст. 3 Закону України від 11.07.2001 р. № 2623-III «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (поточна редакція від 16.01.2016 р.) [1] та Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942 (поточна редакція від 06.09.2016 р.) [2]; пп.2, п.3, ст. 3 Закону України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» (поточна редакція від 15.08.2020 р.) [3]; п.3, ст. 3 Закону України від 04.07.2002 року № 40-IV «Про інноваційну діяльність» (поточна редакція від 05.12.2012 р.) [4]; ст. 4 Закону України від 08.09.2011 р. №3715-VI «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (поточна редакція від 05.12.2012 р.) [5].

Аналіз останніх публікацій по проблемі. При дослідженні питань визначення чинників забезпечення економічної безпеки як складової процесу інноваційного розвитку підприємництва були проаналізовані наукові результати, що викладені у працях таких вчених, як Л. Акімова [6], яка визначає «чинники ефективності регуляторних засад державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, обґрунтовується сукупність інструментів державного управління економічною безпекою, аналізуються можливі напрями та шляхи вдосконалення управління економічною безпекою держави»; О. Амоша та А. Ніколаєнко [7], де авторами наголошується, «що Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний продукувати різноманітні новації у вигляді ідей, наукових розробок, патентів, однак при цьому вона має слабкий механізм впровадження їх у сферу економічної діяльності, а тому у формуванні та розвитку інноваційної системи України на сучасному етапі необхідно пріоритетну увагу приділити інституціональному забезпеченню інноваційної діяльності, формуванню мотиваційного механізму до переходу реального сектора економіки на інноваційний шлях розвитку»; Б. Буркинський [8], в роботах якого «показана роль малого підприємництва в соціально-економічному розвитку регіону, пропонуються скореговані цілі програм його розвитку для більш активного включення в процеси модернізації економіки»; А. Бутенко, Н. Шлафман та Є. Лазарева [9], які досліджують проблеми визначення ролі і місця малого бізнесу в процесах модернізації та інноваційного розвитку на регіональному рівні в сучасних умовах господарювання; З. Варналій, В. Воротін, В.Куйбіда, Е. Лібанова та ін., [10], де «...розглянуто особливості сучасної регіональної політики України, визначено стратегічні пріоритети та механізми її реалізації на сучасному етапі... в контексті розвитку інтеграційних процесів»; Т. Васильців, Р. Лупак, Р. Августин та ін. [11], у роботах яких «обґрунтовані прикладні механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності економіки України, зорієнтовані на недопущення та мінімізацію негативного впливу системних ризиків і загроз економічної безпеки держави, пов'язаних із сучасним етапом соціально-економічного поступу України, визначені стратегічні орієнтири зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки підприємницького сектора»; Л. Волощук [12, с. 218], де значна увага приділяється «дослідженню сутнісного змісту та складових економічної безпеки та інноваційного розвитку промислового підприємства, визначенню взаємозв'язку категорій та взаємовпливу явищ економічної безпеки та інноваційного розвитку промислових підприємств...» і наголошується, що «у методології управління підприємствами доцільне виокремлення економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства, як окремого предмету досліджень та об'єкту управління, який поєднує в собі як передумову (потенціал) інноваційного розвитку, так і його результат» [12, с. 221]; О. Гавриш та Г. Черняк [13], які «виокремлено три групи ризиків, що загрожують інноваційній безпеці... сформовано чинники інноваційного розвитку, що впливають на економічну безпеку підприємства в умовах конкурентної боротьби, визначено три основні функції інновацій в контексті активізації процесів формування економічної безпеки підприємства засобами інноваційного розвитку»; В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова, О. Черняк та ін. [14], де «визначено загрози та основні елементи економічної безпеки на різних рівнях ієрархії – міжнародному, національному, регіональному; особливу увагу приділено формуванню механізмів економічної безпеки на рівні підприємства; побудовано комплекс моделей

оцінки, аналізу й прогнозування економічної безпеки на кожному рівні ієрархії та розроблено механізми її забезпечення»; С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько та ін. [15], які розглядають «управлінський, інституційний, регіональний та інвестиційний аспекти економічної безпеки держави»; М. Денисенко та П. Колісниченко [16], де «...розглянуто різні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, визначено послідовність оцінки та характеристики стану економічної безпеки підприємства, з'ясовано проблеми, які перешкоджають економічній безпеці вітчизняних суб'єктів малого та середнього підприємництва, запропоновано напрями посилення економічної безпеки малого та середнього бізнесу»; Є. Діденко та Ю. Моторна [17], у роботах яких «досліджено сутність інноваційної безпеки підприємства та запропоновано її бачення, а також представлено розуміння підсистем інноваційної безпеки підприємства та побудована їх ієрархія, що виступає базовою умовою для дослідження її стану, представлено модель управління інноваційною безпекою підприємства»; К. Колеснікова та І. Маліновська [18], що обґрунтовують «сутність економічної безпеки підприємництва та визначення її ролі в системі національної безпеки»; І. Колодяжна та К. Букріна [19], де «визначено, що в сучасних умовах процес сталого функціонування, розвитку, оптимізації та раціоналізації виробництва вітчизняних підприємств багато в чому залежить від удосконалення їх діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки»; Б. Купчак [20], який розглядає «місце економічної безпеки в системі національної безпеки держави, її структура та рівні як системи другого порядку»; В. Левицький та І. Суханова [21], де «досліджуються теоретичні засади оцінювання впливу інновацій на фінансово-економічну діяльність підприємства та виділено основні підходи до визначення проблем впливу інновацій на його фінансово-економічну безпеку з одночасним формуванням механізму інноваційного розвитку підприємства» та «сформовано основні засади побудови стратегії інноваційної діяльності та фінансово-економічної безпеки підприємства із встановленням основних принципів і системи забезпечення їх складових»; В. Ляшенко, Б. Адамов, О. Амоша та ін. [22], у роботах яких відмічається особлива роль малого підприємництва, як одного з факторів рушійної сили інноваційного оновлення; М. Петрушенко [23, 24], де досліджуються комплексні управлінські питання в контексті вирішення еколого-економічних конфліктів; Т. Романчик [25], де «проведено порівняльний аналіз базових категорій теорії економічної безпеки підприємства... розглянуто різні підходи та різні точки зору відомих економістів щодо змісту та сутності згаданих дефініцій, підкреслена їх схожість та виділено відмітні риси»; Т. Сак [26], яка досліджує особливості здійснення інноваційної діяльності в контексті комплексного забезпечення економічної безпеки підприємства, розглянуто процес інноваційного розвитку з позицій забезпечення економічної безпеки; доведено взаємозв'язок між економічною безпекою та інноваційною діяльністю підприємства, визначено спільні принципи, що характерні для реалізації інноваційної політики та діяльності із забезпечення економічної безпеки; окреслено основні наслідки інновацій, що сприяють забезпеченню економічної безпеки підприємства»; Т. Уманець, А. Бутенко та Л. Гриневич [27], де проведено оцінку «світових трендів розвитку ринку інноваційних технологій на основі економічних детермінант його структурних змін і визначено причини, що знижують ефективність даного процесу...»; Н. Хумарова та Т. Ніколайчук [28], які наголошують на необхідності «формування прозорих та чітких економіко-нормативних конструкцій, що забезпечать якісну роботу всіх суб'єктів господарської діяльності»; І. Цюпко, О. Жабинець та О. Волошин [29], що розглядають «тенденції інноваційного розвитку мікросередовища української економіки..., запропоновано комплекс заходів з боку держави щодо проведення ефективної інноваційно-інвестиційної політики для забезпечення економічної безпеки країни»; А. Череп та І. Лубенець [30], де «проведено узагальнення досвіду існуючих концептуальних підходів до визначення сутності категорії “економічна безпека”, визначення функціональних складових цієї категорії та критеріїв розмежування “економічної безпеки” між рівнями або ланками національного господарства»; В. Чешук та О. Полінкевич [31], у роботах яких відзначається, що «завдяки оцінці рівня економічної безпеки підприємства, можна проаналізувати всю економічну діяльність підприємства, визначити ефективність, виявити й нейтралізувати всі наявні внутрішні та зовнішні загрози, а також попередити можливі небезпеки, які можуть виникнути в майбутньому»; Л. Шевченко, О. Гриценко, С. Макуха та ін. [32], у яких «розроблено теоретичні основи економічної безпеки держави, визначено основні внутрішні складові економічної безпеки України, особливу увагу приділено формуванню механізмів економічної безпеки у зовнішньоекономічній діяльності, аргументовано особливості формування економічної безпеки держави в умовах інноваційної моделі соціально-економічного розвитку та визначено інституціональні умови відтворення економічної безпеки»; Г. Шевченко [33; 34; 35], де досліджується підприємницький менеджмент у контексті організаційного розвитку, зокрема, в сфері

оздоровчої рекреації; С. Шкарлет та І. Садчикова [36], які визначають «сутність та роль системи фінансово-економічної безпеки в умовах діджиталізації економіки... Дано авторське визначення фінансово-економічної безпеки підприємства в умовах цифровізації... та виділено шляхи і напрями захисту інформації».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, подальших досліджень потребують питання, що стосуються визначення чинників забезпечення економічної безпеки як складової процесу інноваційного розвитку підприємництва за умови гарантування захищеності усіх систем суб'єкта господарювання від деструктивного впливу, як внутрішніх, так і зовнішніх економічних загроз і небезпек. Недостатня розробленість та науково-методичне значення наведених питань обумовили вибір теми і мету дослідження.

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання). Основною метою дослідження є розвиток теоретичних положень щодо визначення чинників забезпечення економічної безпеки як складової процесу інноваційного розвитку підприємництва в контексті гарантування захищеності функціонування суб'єкта господарювання від деструктивного внутрішнього та зовнішнього впливу, попередження та усунення економічних загроз і небезпек.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Для глибокого розуміння чинників забезпечення економічної безпеки як складової процесу інноваційного розвитку підприємництва в контексті гарантування захищеності функціонування суб'єкта господарювання від деструктивного впливу економічних загроз і небезпек, потрібна глобальна та системна перспектива їх дослідження. Але це не означає, що всі вони однорідні або одноманітні. Навіть найбільш глобальні загрози і небезпеки кристалізуються локально і впливають на кожен суб'єкт господарювання в процесі їх інноваційного розвитку по-різному. Такі їх властивості охоплюють численні виміри. Якщо глобальні економічні загрози і небезпеки вимагають нашої уваги, це зрештою тому, що вони чинять деструктивний вплив на активи, необхідні для інноваційного розвитку кожного суб'єкта господарювання локально, в конкретному місці і у конкретний час. Чинники забезпечення економічної безпеки як складової процесу інноваційного розвитку підприємництва в контексті гарантування захищеності функціонування суб'єкта господарювання від деструктивного впливу економічних загроз і небезпек може розглядатися в багатьох площинах, таких як фінансово-економічна, технологічна, еколого-екологічна, соціально-економічна та геополітична. З цієї точки зору до основних факторів деструктивного впливу на інноваційний розвиток підприємництва в Україні можна віднести: соціально-економічну і політичну нестабільність, різкі коливання цін на енергоносії, криміналізацію економіки, тіньову економіку, фіскальну кризу, некеровану інфляцію, безробіття або часткову (неповна) зайнятість, міждержавні конфлікти, вимушену міграцію, збій критичної інфраструктури, збій системи державного управління тощо (рис. 1). При цьому «інноваційний» аспект передбачає врахування часового критерію (на рисунку 1 зміна сукупності чинників деструктивного впливу на розвиток підприємництва відбувається протягом короткострокового періоду в один рік, що відповідає погляду на сутність інноваційного розвитку в кризових ситуаціях, таких як пандемія COVID-19), а також критерію перенесення попередніх технологічних (управлінських, інформаційних, інтелектуальних тощо) змін на майбутні періоди (наприклад, коливання цін на енергоносії протягом періоду 2018-2020 рр.) з відображенням відповідної трансформації досліджуваних чинників. Отже, такий підхід дозволяє застосовувати схему чинників, представлену на рис. 1, для пояснення забезпечення безпеки підприємництва в контексті його інноваційного розвитку: ми припускаємо, що неповна захищеність критичних активів суб'єкта господарювання від деструктивної дії внутрішніх та зовнішніх чинників може уповільнювати його інноваційний розвиток.

У сучасних умовах господарювання, ускладнених пандемією COVID-19, в Україні спостерігається уповільнення економічного розвитку, про що свідчать дані, представлені в звіті *Global economic prospects: June 2020* [41], згідно з якими в 2020 році темпи зростання ВВП в Україні повинні знизитися і скласти приблизно -3,5% проти зростання на 3,2% в 2019 році, що відповідає загальносвітовим тенденціям за винятком таких країн як Єгипет, Бангладеш і Китай, в яких прогнозується незначне зростання ВВП у порівнянні з 2019 роком на 3,0%, 1,6% і 1,0% відповідно (рис. 2).

Подібні тенденції поглиблюються сильною залежністю від імпорту газу, нафти і нафтопродуктів. Так, наприклад, згідно з нашими розрахунками, на основі даних Державного комітету статистики України [42], Національного банку України [43] і Світового Банку [44], імпорт палива мінерального, нафти і продуктів її перегонки складають 7,92% від ВВП України. На перший

погляд, цей показник не є особливо високим, але енергоємність української економіки є однією з найвищих в Східній Європі. По співвідношенню між споживанням енергії та валовим внутрішнім продуктом, виміряним за паритетом купівельної спроможності [45], яке в Україні становить 11,79%, Україна значно поступається своїм сусідам. Так у Туреччині цей показник складає 2,94% від ВВП, Румунії – 3,52%, Угорщині – 4,31%, Словаччині – 4,48%, Чехії – 5,5%, Грузії – 5,78%, Болгарії – 6,38%, Білорусі – 6,4%, Молдові – 8,39%. Енергоємність економіки України перевищує подібний показник у таких провідних економіках світу, як Німеччина (3,6%) у 3,28 рази і Швейцарія (2,19%) – у 5,38 рази, знаходячись на рівні з такими країнами світу як Бутан – 10,4%, Гвінея – 10,61% та Ефіопія – 13,67%. «Різкі коливання цін на енергоносії» являють собою один з основних економічних факторів зниження темпів інноваційного розвитку підприємництва в Україні.

Пріоритет

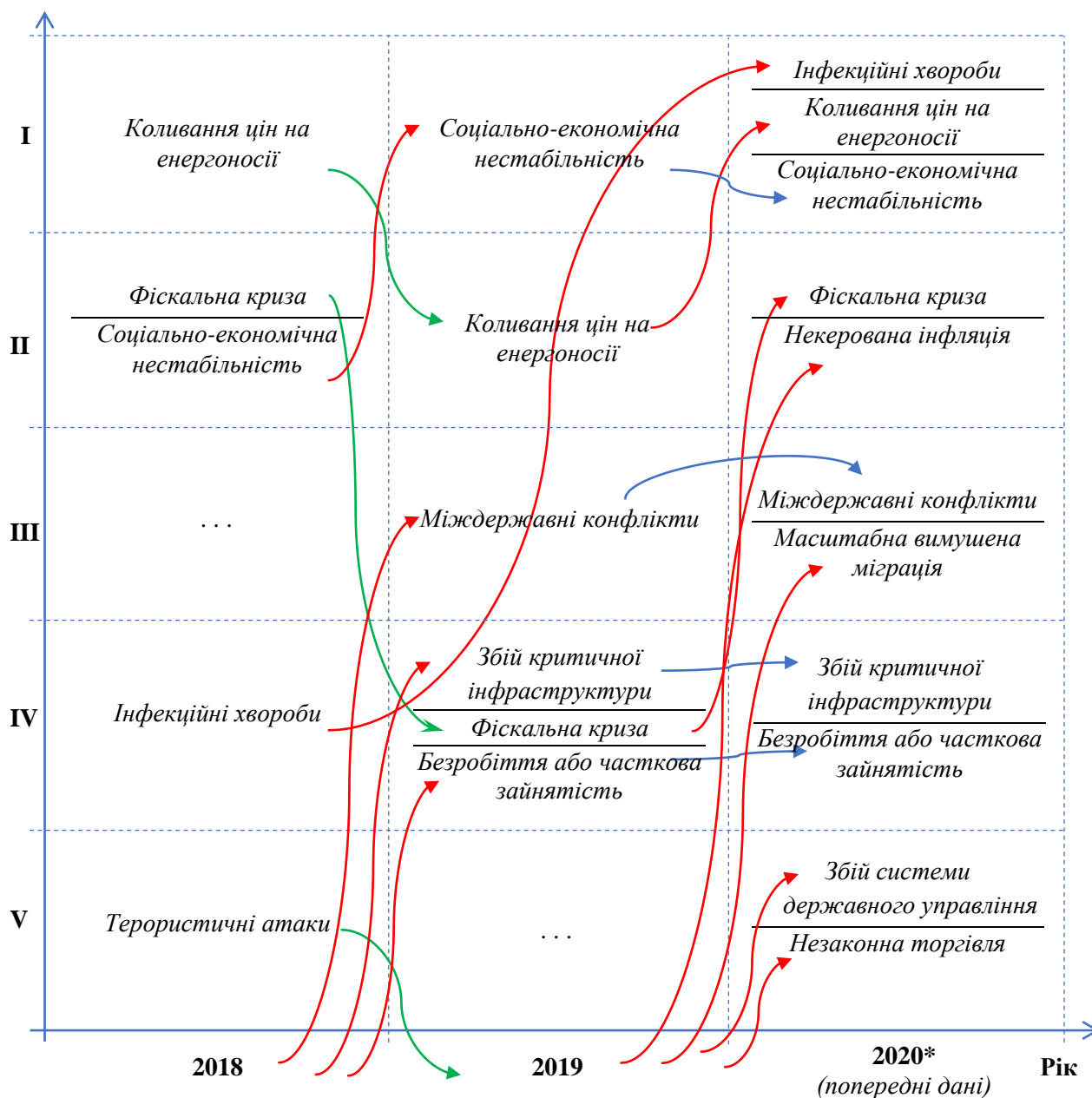

Рис. 1. Еволюція основних чинників деструктивного впливу на інноваційний розвиток підприємництва в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі [47; 48]

Економіка України в значній мірі залежить від коливання цін на енергоносії, оскільки, як відмічається в роботах [46, с71-74], українській економічній системі притаманний завищений рівень

імпорту енергоресурсів, що в основному використовуються для енергоємного виробництва напівфабрикатів і сировини, реалізація яких є майже неприбутковою для національної економіки, що знижує темпи інноваційного розвитку підприємництва в Україні та робить її вкрай вразливою для несподіваних потрясінь.

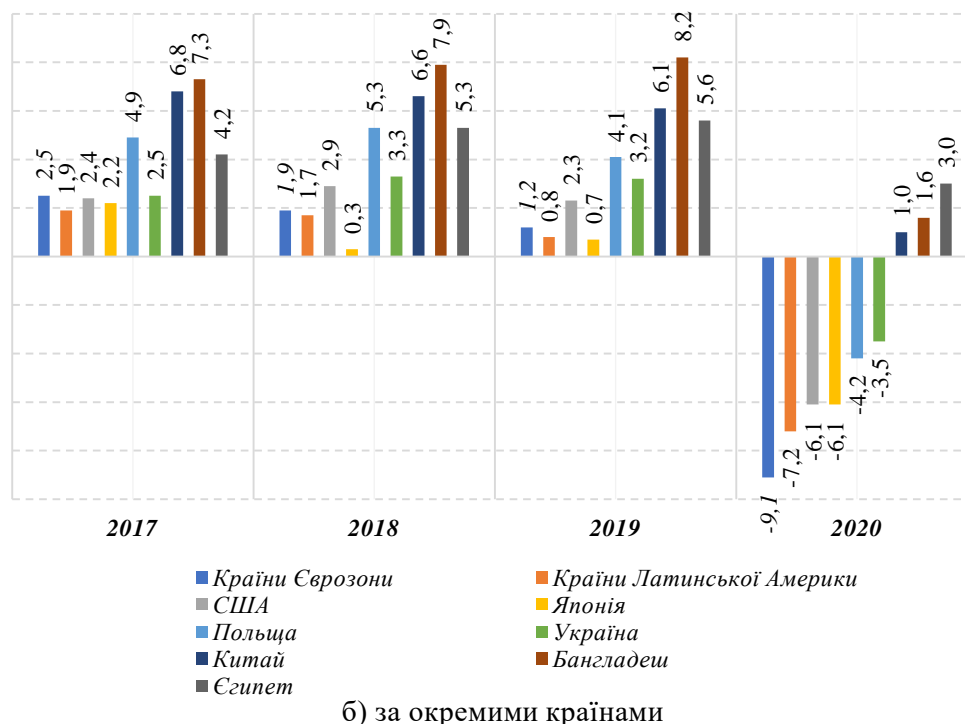
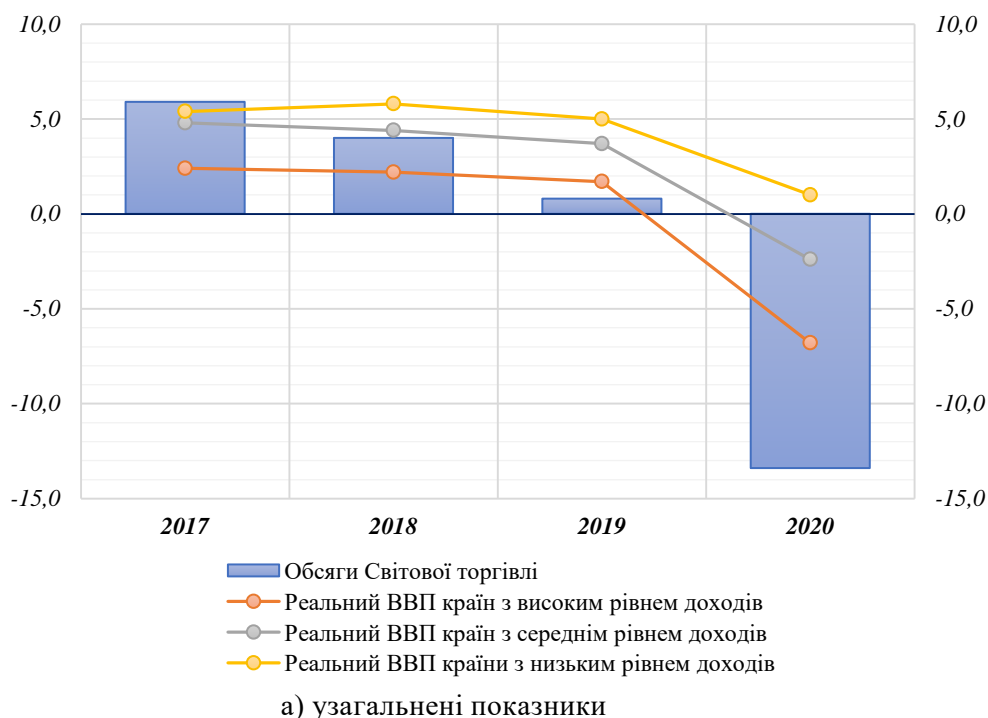

Рис. 2. Зміна обсягів торгівлі та реального ВВП у % до попереднього року
Джерело: побудовано авторами на основі [41]

Ці процеси протікають на тлі цілого комплексу проблем, пов'язаних з політичною і соціально економічною нестабільністю. Саме соціально-економічна нестабільність, на думку експертів Світового банку [47; 48], очолює рейтинг факторів, що уповільнюють інноваційний розвиток

підприємництва в Україні. Майбутні вибори до місцевих органів влади в Україні, у сукупності з супротивом реформам, які проводить уряд у багатьох сферах, з боку представників різновекторних політичних течій, можуть призвести до посилення політичної напруженості і соціально-економічної нестабільності в державі. Про це також свідчать результати загальнонаціонального опитування населення проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова [49], згідно з яким, на загальному фоні зниження протестних настроїв, 23% громадян заявили про існування можливості масових виступів протесту, ще 24% висловили готовність долучитися до акцій протесту, якщо вони матимуть місце. Серед основних мотивів участі в акціях протесту найчастіше згадувалося бажання відстоювати справедливість, яке відзначили 39%, важкість життєвого становища – 17% і захист особистих інтересів – 14% опитаних громадян.

За даними антикорупційної організації Transparency International [50], відповідно до рейтингу «Індекс сприйняття корупції 2019» у 2019 році за індексом сприйняття корупції, Україна втратила 2 бали у порівнянні з результатами 2018 року (32 бали і 120 місце серед 180 країн) повернулася на рівень 2017 року (30 балів і 130 місце серед 180 країн), знов отримавши 30 балів, і посідає вже 126 місце серед 180 країн.

Проаналізувавши звіт «The Global Competitiveness Report 2019» [51], можемо відзначити, що за ефективністю діяльності державних та суспільних установ Україна у 2019 році дещо покращила свою позицію (займає 104 місце з 141 можливих) у порівнянні з минулим роком (займала 110 місце зі 140), але все ще залишається, за цим показником, на доволі низькому рівні (рис. 3). На думку експертів Департаменту стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства розвитку економіки [52], це є «одним з найбільших конкурентних “провалів” економіки України».

За оцінками експертів «The Global Competitiveness Report 2019» [51], рівень незалежності судової влади в Україні є доволі низьким. Його оцінка відповідає 105 позиції з 141 можливої (у 2018 році – 117 зі 140, а у 2017 році – 129 зі 137). За ефективністю правової системи при врегулюванні суперечок Україна у 2019 році займає 88 позицію зі 141 можливої, проти 103 позиції зі 140 можливих у 2018 році та 116 позиції зі 137 можливих у 2017 році відповідно. Рівні захисту прав власності (128 місце зі 141) та прав інтелектуальної власності (118 місце зі 141) в Україні теж є достатньо низькими і знаходяться протягом 2017–2019 років приблизно на одному рівні (рис. 3).

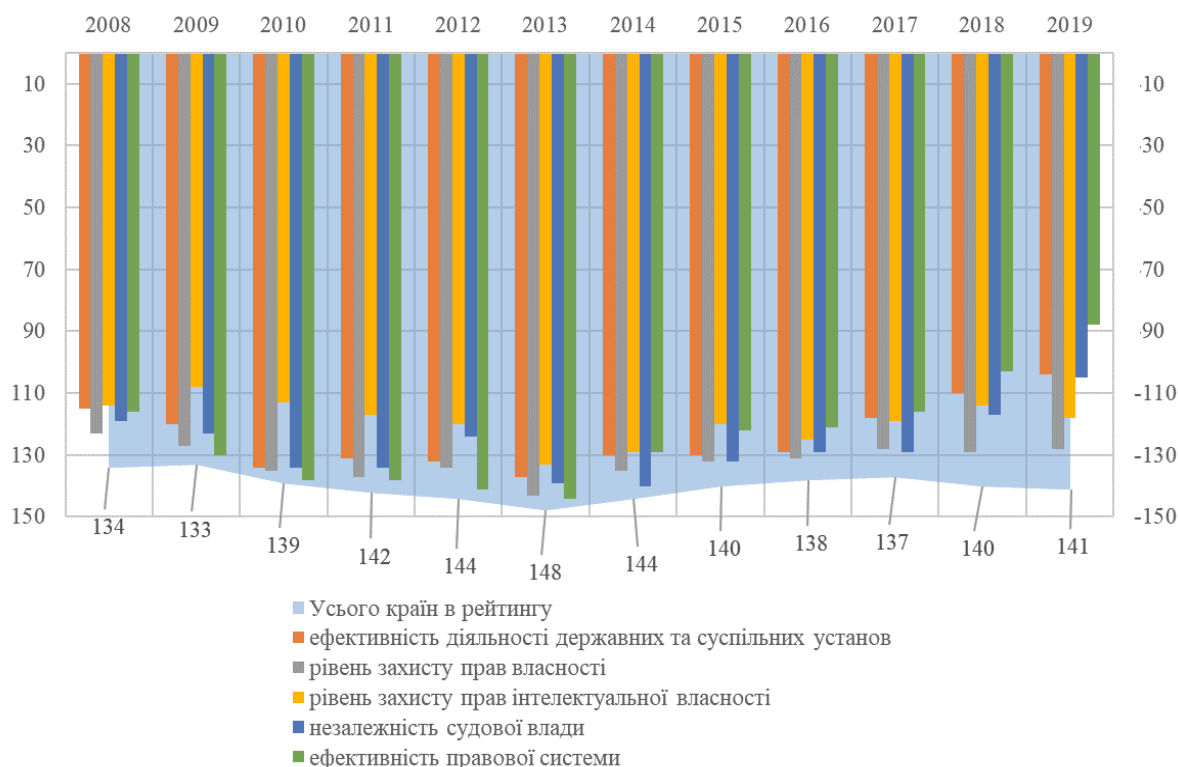

Рис. 3. Позиція України в міжнародному рейтингу конкурентоспроможності за окремими безпековими чинниками

Джерело: побудовано авторами на основі [51]

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в Україні негативний вплив соціально-економічної нестабільності на інноваційний розвиток підприємництва може бути пов'язаний з такими проблемами, як корупція, нерівність доходів та низький рівень економічної безпеки суб'єктів господарювання.

В світлі цього слід зазначити, що в Україні, як і раніше, зберігається високий рівень геополітичної напруженості, тривають збройні зіткнення в Зоні проведення операції Об'єднаних сил на сході України. Як повідомляє інформаційне агентство Міністерства оборони України АрміяINFORM [53], «ситуація у районі проведення операції залишається повністю контрольованою українськими військами. Наші захисники продовжують неухильно дотримуватися умов режиму припинення вогню та сумлінно виконувати свої завдання за призначенням». Також, недавні двосторонні обміни полоненими вселили надію на подальше поліпшення ситуації. У той же час, за повідомленням прес-служби Міноборони України щодо обстановки в районі проведення операції Об'єднаних сил [54], «російські окупаційні адміністрації продовжують заходи з примусової паспортизації населення на тимчасово окупованій території у Донецькій та Луганській областях». За даними аналітиків Головного управління розвідки Міністерства оборони України [55]: «Україна – полігон для випробування сучасного та застосування забороненого російського озброєння». Тому не дивно, що «міждержавний конфлікт» є одним з основних за значимістю фактором, що уповільнює інноваційний розвиток підприємництва в Україні.

Україна все глибше втягується в складні світові геополітичні та гео економічні процеси. На думку провідних експертів у галузі економічної безпеки [56], «повернення до свого роду холодної війни чи економічного ландшафту залізної завіси може кардинально змінити спосіб функціонування глобального бізнесу та загальний рівень економічної безпеки протягом останніх трьох десятиліть. Країни повинні будуть вирішити, частиною якої економічної системи бути – враховуючи те, що багато країн вже заявили, що не хочуть цього робити, – бізнесу доведеться розробляти окремі протоколи свого функціонування».

Таким чином, фінансові фактори відіграють важливу роль в уповільненні темпів інноваційного розвитку підприємництва в Україні. До них можна віднести такі фактори впливу, як «різкі коливання цін на енергоносії», «фіскальні кризи», «некерована інфляція», «відмова кредитно-фінансового механізму та збої в роботі кредитно-фінансових установ».

Серед чинників, що знижують темпи інноваційного розвитку підприємництва в Україні, можна виділити такий фактор, як «некерована інфляція». Можливо, виділення цього фактору багатьом може здатись дивним, оскільки за даними Державної служби статистики [57; 58] очікується, що темпи зростання інфляції в Україні, уповільняться (рис. 4).

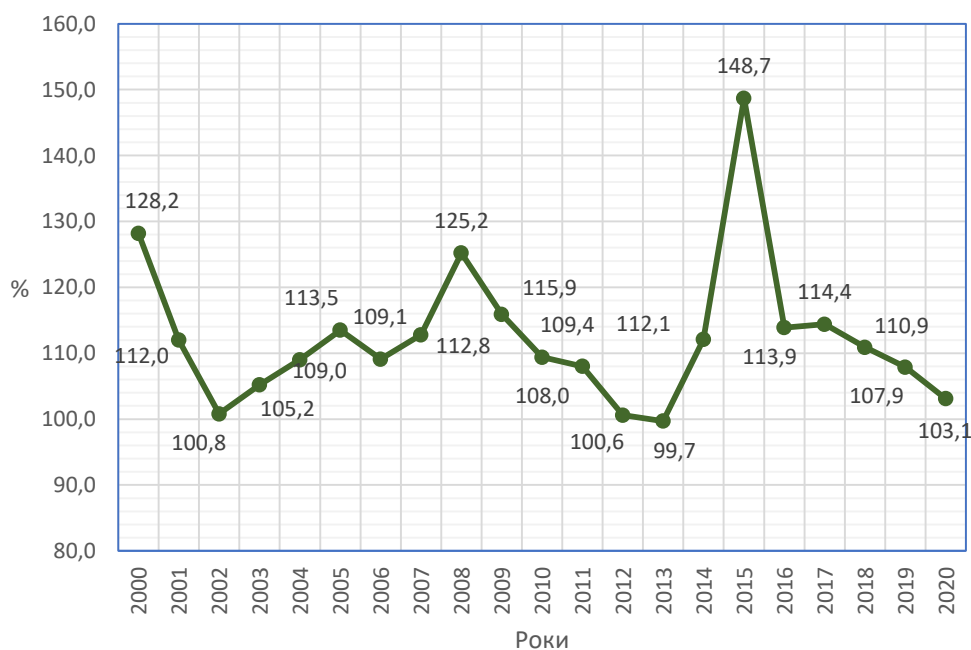

Рис. 4. Індекси споживчих цін у 2000-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [57; 58]

В інфляційному звіті НБУ за липень 2020 року [59] зазначається, що «українська економіка скоротиться на близько 6.0% у 2020 році, але відновить зростання... споживча інфляція у річному вимірі прискорилася наприкінці II кварталу 2020 року (до +2.4% у червні)... У другому півріччі 2020 року інфляція ще прискориться, але повернеться в цільовий діапазон $5\% \pm 1$ в. п. у IV кварталі 2020 року – на кінець 2020 року становитиме 4.7% р/р...».

У той же час, відповідно до розрахунків НБУ [60], які ґрунтувались на опитуваннях Компанії GfK (до грудня 2012 р.) та ТОВ "ІНФО САПІЕНС" (починаючи з січня 2020р.) на наступні 12 місяців інфляційні очікування є менш оптимістичними. Так, інфляційні очікування банків складають 5,8%; представників бізнесу – 7,0%; домогосподарств – 7,5% і фінансових аналітиків – 5,9%. Але все ще існує невизначеність щодо того, чи будуть виконані цільові показники НБУ, чи інфляція прискориться.

Ряд експертів [47; 48] з посиланням на представників реального сектора української економіки, відзначають можливість прояву ще одного фактору, що уповільнює інноваційний розвиток підприємництва, такого як «відмова кредитно-фінансового механізму та збої в роботі кредитно-фінансових установ країни». Власники бізнесу та топ-менеджери компаній в Україні цим, скоріш за все, висловлюють занепокоєння з приводу сили національних фінансових інститутів і їх здатності адекватно реагувати на економічну невизначеність і фінансову нестабільність. Сьогодні дійсно все ще існують серйозні виклики фінансовій системі країни та забезпеченню її стабільного функціонування. Так, наприклад, частка непрацюючих кредитів у загальному обсязі кредитування зросла з 5,2% (станом на 01.01.2006 р) до 57,7% (станом на 01.07.2017 р.) Фахівці НБУ зазначають [61], що «значний приріст частки непрацюючих кредитів протягом 2015-2017 років пояснюється переважно трьома факторами: проведеною НБУ оцінкою якості активів банків, що спонукало банки визнати багато кредитів непрацюючими; запровадженням більш жорсткого визначення терміну "непрацюючий кредит (NPL)" відповідно до міжнародних практик (постанова Правління НБУ № 351); визнанням непрацюючих кредитів Приватбанком після націоналізації». Хоча станом на 01.08.2020 р. частка таких кредитів зменшилась до 48,1%, вона все ще залишається доволі значною у кредитному портфелі українських банків. Це, насамперед, зумовлено низькою платоспроможністю позичальників кредитних коштів (рис. 5).

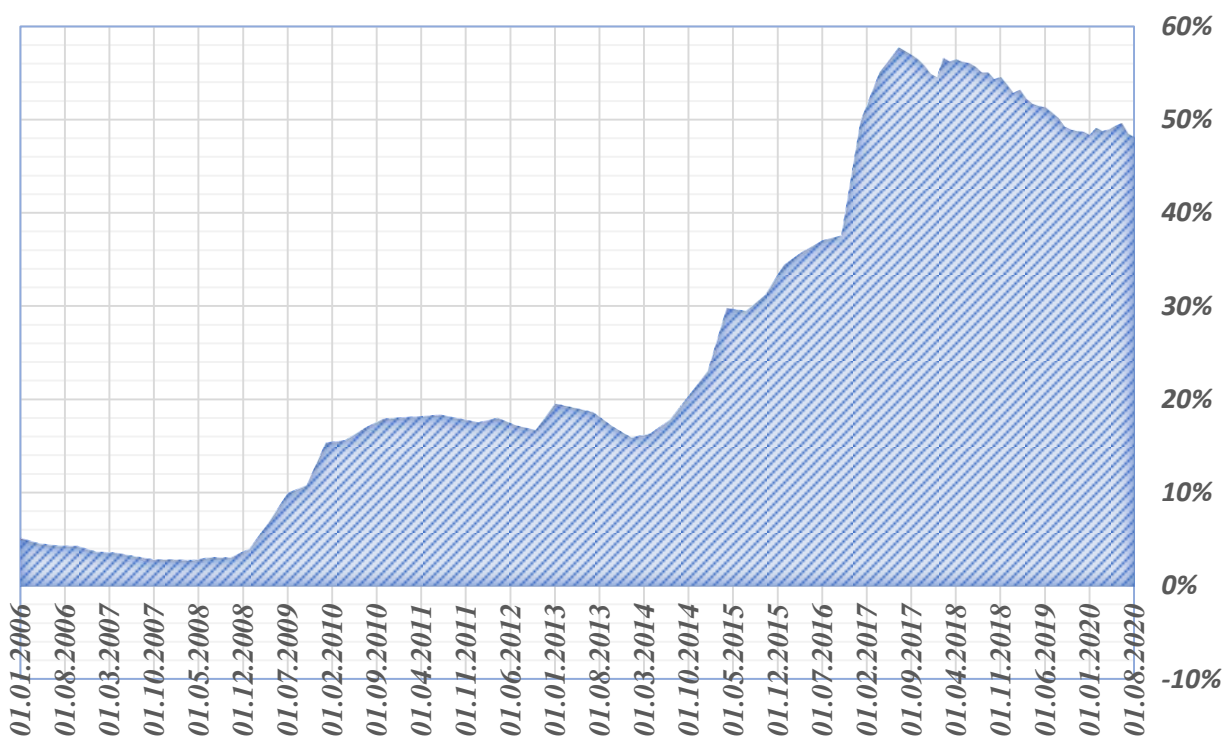

Рис. 5. Частка непрацюючих кредитів (NPLs) у кредитному портфелі українських банків
Джерело: побудовано авторами на основі [61]

Також в цьому списку можна відзначити і безробіття, яке займає далеко не останнє місце за рівнем негативного впливу на інноваційний розвиток підприємництва в Україні. За даними ДССУ [62], «станом на кінець першого кварталу 2020 року, рівень зайнятості населення віком 15 років і

старше становить 51,7% ... Рівень безробіття серед робочої сили віком 15 років і старше становить 8,5% від робочої сили відповідного віку». Проаналізувавши аналітичну та статистичну інформацію Державної служби зайнятості України [63], можемо додати, що кількість працівників, які знаходились у відпустках без збереження заробітної плати станом на липень 2020 року дорівнювала 96,0 тис. осіб (+213,73%), що на 65,4 тис. осіб більше ніж за відповідний період минулого року; були переведені з економічних причин на неповний робочий день 157,9 тис. осіб (+20,9%), що на 27,3 тис. осіб більше, ніж за відповідний період минулого року. Обсяги запланованого масового вивільнення працівників з економічних причин у січні-липні 2020 року становлять 137 тис. осіб (+66,1%), що приблизно на 54,5 тис. осіб більше ніж минулого року. За період дії карантину (з 12.03.2020 по 31.07.2020) в Україні було зареєстровано 395 тис. безробітних (+71%), працевлаштовано 222 тис. осіб (-40%), зареєстровано 258 тис. нових вакансій (-46%). Станом на 01.08.2020 року кількість зареєстрованих безробітних складала 506 тис. осіб (+80% у порівнянні з минулим роком), а кількість вакансій скоротилась, у порівнянні з минулим роком на 35%. За статтю 58% безробітних склали жінки, а 42% – чоловіки. За віковими групами 31% безробітних склали громадяни віком до 35 років; 29% – віком від 35 до 44 років; 40% – громадяни віком понад 45 років. Структура безробітних за причинами незайнятості є такою, що 48% працівників були звільнені за угодою сторін; 6% – були вивільнені у зв'язку зі змінами в організації виробництва; 13% працівників звільнились за власним бажанням; 13% – були звільнені у зв'язку із закінченням строку договору; 12% – склали особи, які не були зайняті з різних причин більше одного року; 8% – особи, не зайняті з інших причин. За освітою структура безробітних була такою: 17% склали громадяни із загальною середньою освітою, 32% – з професійно-технічною освітою, а переважну більшість – 51% безробітних, склали громадяни з вищою освітою, що безумовно негативно впливає на інноваційний розвиток підприємництва в Україні.

Крім безробіття і уразливості до цін на енергоносії, є інші потенційні фактори, що сприяють уповільненню інноваційного розвитку підприємництва в Україні. Одним з таких факторів є «фіскальна криза», якій сприяє досить високий рівень економічної активності в неоподатковуваних частинах економіки. Аналіз аналітичних матеріалів і статистичних даних НБУ [64], Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [52] та власного досвіду роботи у реальному секторі дозволяє стверджувати, що майже 23,8% офіційного ВВП України перебуває в тіні, з яких близько 19,7% ВВП – це готівкова тіньова економіка і 4,1% ВВП України – це домашнє виробництво товарів для власного кінцевого споживання (негрошова тіньова економіка), хоча сюди варто було б додати ще майже 14,4% ВВП України як ініційовані продавцями та надавачами послуг готівкові розрахунки, тобто пасивну тіньову економіку. Експерти Департаменту стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [52] пов'язують тінізацію економіки України з тим, що досі не була подолана низка таких факторів, як: «низький рівень захисту прав власності; ...недосконалість судової системи країни...», як наслідок, низький рівень суспільної довіри до неї; високий рівень корупції в країні...; збереження викликів забезпеченню стабільного функціонування фінансової системи країни...; наявність територій, невідконтрольних Уряду, утворених у ході збройного конфлікту на території країни, та, як наслідок, зростання «потенційних можливостей» для виникнення нових схем контрабанди товарами». Це створює потенційні фінансові ризики для підприємств, які працюють «по білому» і сильно уповільнює їх інноваційний розвиток, оскільки вони змушені компенсувати непропорційно велику кількість прогалин в загальних податкових надходженнях до бюджетів різних рівнів на відміну від тіньової економіки, яка, з тих чи інших причин, знаходиться поза досяжністю фіскальних органів. З огляду на уповільнення темпів економічного зростання в поєднанні з уразливістю України перед глобальними енергетичними ринками і постійним невдоволенням серед населення в цілому, в тому числі побоюваннями з приводу стагнації середнього класу, не дивно, що «фіскальні кризи» можна поставити на одне з перших місць в Україні по ступеню негативного впливу на інноваційний розвиток підприємництва.

Незважаючи на те, що повністю ухилитися від проявів деструктивного впливу, який чинять описані вище фактори на активи, необхідні для інноваційного розвитку суб'єкта господарювання, неможливо, грамотно побудована система управління забезпеченням економічної безпеки (зокрема, в контексті детінізації підприємницької діяльності [65]) може мінімізувати вірогідність їх перетворення у реальну економічну небезпеку (протилежну процесу захищеності потенційних реципієнтів наслідків небезпеки [66]) і гарантувати захищеність функціонування усіх систем суб'єкта господарювання в процесі його інноваційного розвитку. Так у роботі [67, с. 51] відзначається, що

система управління забезпеченням економічної безпеки «...повинна бути спрямована на "перемогу без боротьби", а не у результаті ліквідації наслідків прояву економічних небезпек... Необхідно відзначити, що нерідко саме неординарні підходи до вирішення еколого-економічних проблем ведуть до перемоги найкоротшим шляхом... Бездумне копіювання досвіду інших країн призводить, у кращому випадку, до посередніх результатів. Лише ухвалення нестандартних рішень дозволить Україні ефективно протидіяти... загрозам та небезпекам у ринкових умовах господарювання».

На нашу думку, сьогодні існує чітка тенденція переходу від традиційного бізнесу до інноваційного підприємництва. Сучасне успішне виробництво, надання послуг та бізнес у цілому, стають результатом глобальної діяльності людини і вдалого впровадження інновацій. Для інноваційного розвитку підприємництва у швидко мінливому бізнес-середовищі дуже важливими є люди, які мають новітні знання і можуть ними користуватися. Зможуть вижити і стати успішними лише ті підприємці, хто в умовах глобальної економічної кризи та викликів, які спровокувала пандемія COVID-19, створить таку систему управління забезпеченням економічної безпеки підприємницької діяльності, яка створить умови для результативного пошуку інноваційних шляхів розвитку свого бізнесу.

Ми вважаємо, що недостатньо просто аналізувати минулі та вимірювати сьогоднішні значення безпекових параметрів, управління забезпеченням економічної безпеки підприємницької діяльності повинно стати своєрідним дороговказом керівництву для гарантування лідерства на ринку в умовах інноваційного розвитку. Система управління забезпеченням економічної безпеки підприємницької діяльності повинна не просто захищати, а бути сучасною та гнучкою системою, яка допомагає менеджеру-підприємцю орієнтуватися на завтрашні зміни, надавати можливість приймати ініціативні та ефективні управлінські рішення в будь-який час, сприяти пошуку нових ресурсів та можливостей для інноваційного розвитку бізнесу.

Доцільно додати, що організації повинні орієнтуватися на управління забезпеченням економічної безпеки підприємницької діяльності, що спрямоване на зниження економічних, геополітичних, соціальних та інших ризиків щодо відповідального (за їх кінцевий результат, у т. ч. морально) створення нових або поліпшення існуючих продуктів, послуг, технологій і процесів, та орієнтацію на один з основних принципів інноваційного розвитку підприємництва – лідерство на ринку.

З нашої точки зору, управління забезпеченням економічної безпеки впливає на інноваційний розвиток підприємницької діяльності, який можна розглядати як функцію суспільних пріоритетів, думок та поведінки. Забезпечення економічної безпеки – парадигма управління, вона поширює певні визначені значення, поведінку та методи роботи. Отже, якби ми розглядали забезпечення економічної безпеки як програму для сприяння інноваційному розвитку підприємницької діяльності, то однією з причин невдалого її впровадження було б неправильне розуміння сутності цієї програми. Результатом цього могла б бути лише часткова реалізація такої програми – неповне забезпечення безпеки підприємницької діяльності.

Варто згадати, що етапи процесу інноваційного розвитку підприємницької діяльності повинні тісно перетинатися із сферами забезпечення економічної безпеки, включаючи способи роботи та системи цінностей суб'єкта підприємницької діяльності. Через це ми можемо стверджувати, що напрям інноваційного розвитку підприємницької діяльності змінюється (коригується) через впровадження управління забезпеченням економічної безпеки. Чи можна взагалі впровадити управління забезпеченням економічної безпеки в процес інноваційного розвитку підприємницької діяльності на практиці?

Усі програми забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, незалежно від їхньої складності чи конкретного галузевого застосування, призначені для захисту підприємницьких активів. Правильне визначення того, що саме в процесі інноваційного розвитку підприємництва потребує захисту, є необхідним першим кроком управління забезпеченням економічної безпеки підприємницької діяльності, оскільки без ідентифікації активів заходи безпеки часто можуть обиратися та застосовуватися випадково. У якості активів – ми розглядаємо будь-що цінне для бізнесу, і вони можуть варіюватися від основних до критичних для підприємницької місії. Саме критично важливі активи є першочерговими для захисту програмою забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності. У якості активів підприємницької діяльності нами розглядаються люди, майно та інформація. Найважливіші активи – це активи, необхідні підприємцю для виконання своєї місії та основних функцій.

На наш погляд, до складу такого активу як «люди» можуть бути включені наймані працівники підприємця, його партнери, клієнти, а також інші запрошені особи. Майнові активи підприємницької діяльності можуть складатися як з матеріальних, так і з нематеріальних предметів, яким можна присвоїти певну вартість. Матеріальні активи, як правило, ідентифікувати просто, тоді як ідентифікувати нематеріальні активи та призначити їм вартість значно важче. До нематеріальних активів можна віднести репутацію організації та інші активи відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи", затвердженого Наказом Міністерства фінансів України №242 від 18.10.99 (в поточній редакції від 29.10.2019).

Серед іншого, в умовах інноваційного розвитку підприємництва, надважливими, з точки зору забезпечення економічної безпеки, є інформаційні активи, які можуть включати бази даних, програмні коди та фінансові записи підприємця, запатентовану інформацію, таку як записи про нові продукти, послуги, технології, формули та методи. Крім того, сертифікати про реєстрацію, записи про акції, протоколи корпоративних зборів та деякі фінансові записи також є активами. Треба зазначити, що хоча всі підприємницькі активи мають певну вартість, не всі вони мають вирішальне значення для інноваційного розвитку підприємництва.

Управління забезпеченням економічної безпеки за умови гарантування захищеності усіх систем суб'єкта господарювання від деструктивного впливу, як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, попередження та усунення економічних загроз і небезпек, з метою сприяння безперервності інноваційного розвитку підприємництва нами пропонується здійснювати у чотири основні етапи.

На нашу думку, першим етапом управління забезпеченням економічної безпеки підприємницької діяльності в умовах інноваційного розвитку є визначення критичних активів. Найважливіші (критичні) для інноваційного розвитку підприємництва активи - це активи, необхідні підприємцю для виконання головної місії бізнесу. Активи вважаються критичними на основі двох основних факторів: вартості, визначеної підприємцем, та впливу (короткострокового або довгострокового) на інноваційний розвиток підприємництва та результати господарських операцій внаслідок їх втрати, пошкодження чи знищення. Найважливішими (критичними) активами інноваційного розвитку підприємництва є ті, які необхідні для продовження господарської діяльності та потребують захисту. З точки зору забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, активи не мають рівної вартості для інноваційного розвитку підприємства. Якими б не були критичні активи будь-якої організації, їх вартість повинна оцінюватися окремо для кожного з них, і кожен актив повинен мати свій власний пріоритет на основі економічної оцінки наслідків його втрати у результаті людських дій. Чим більший вплив внаслідок втрати, пошкодження або його знищення актив має на інноваційний розвиток підприємства, тим критичнішим він є. Критерії оцінки рівня критичності повинні бути конкретними. Чи впливає актив на діяльність суб'єкта господарювання, чи втрата, пошкодження чи знищення вплинуть лише на частину операцій?

Ми вважаємо, що для ефективного планування інноваційного розвитку підприємства особи, які приймають рішення щодо забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, повинні враховувати не лише безпосередній вплив втрати активу, але також час і витрати на його заміну. Час, необхідний для заміни активу може суттєво вплинути на рівень критичності через вимушені простоя, що в свою чергу призводить до неминучої втрати доходу або положення на ринку. Чим довший час, необхідний для заміни активу, тим критичнішим є такий актив. Важливо пам'ятати, що, в умовах інноваційного розвитку для деяких критично важливих активів необхідно мати повністю функціонуючу резервну копію. Втрата, в умовах інноваційного розвитку підприємства, одного активу може вплинути і на інші активи, і це слід враховувати при проведенні загального аналізу критичності активів з точки зору забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності.

Інформація про активи в умовах інноваційного розвитку підприємства може надходити з різних джерел; однак критичну інформацію про активи найкраще отримувати для тих, хто керує повсякденною діяльністю організації. Це можуть бути як самі власники активів, так і їх операційні менеджери. В умовах інноваційного розвитку підприємства інформація про активи суб'єкта господарювання також може бути доступна через Інтернет та інші відкриті джерела. Наприклад, суб'єкти господарювання, які спеціалізуються на управлінні майном часто перелічують цілі свої портфелі на своєму веб-сайті. З точки зору маркетингу це, безперечно, має сенс. Але подібну відкриту інформацію можуть використовувати супротивники, обираючи, за її допомогою, найвразливіший критичний актив для деструктивного впливу.

Ми дійшли висновку про те, що з точки зору забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, критичні активи в умовах інноваційного розвитку підприємництва можна називати цілями. Цілі можуть мати не таку ж саму цінність для супротивника, як для власника. Таким чином, при забезпеченні економічної безпеки підприємницької діяльності в умовах інноваційного розвитку вартість активів повинна базуватися не тільки на його критично важливому рівні, але і на його вартості для супротивника. Цільове значення повинно бути розраховане на основі найкращої доступної інформації.

З нашої точки зору, при забезпеченні економічної безпеки підприємницької діяльності в умовах інноваційного розвитку, з метою оцінки цільових значень критичних активів слід враховувати такі основні фактори, як можливість втрати, пошкодження чи знищення критичних активів; можливий рівень жертв та травматизму серед персоналу суб'єкта господарювання, випадкових свідків та місцевих жителів у результаті деструктивного впливу на критичні активи; можливі порушення виробничих процесів; можливі порушення бізнес-процесів; увага з боку засобів масової інформації з приводу втрати критичних активів; можливий вплив втрати критичних активів на репутацію організації, а також можливий вплив на моральний дух працівників.

Доцільно додати, що в умовах інноваційного розвитку, залежно від характеру бізнесу, вартість критичних активів може бути не очевидною для тих, хто приймає рішення щодо забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності. Допомогти визначити, які саме активи можуть бути втрачені, пошкоджені або знищені, може оцінка загроз і небезпек. Отримуючи останню та реалістичну інформацію про загрози і небезпеки в умовах інноваційного розвитку, фахівці із забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, можуть приймати рішення на основі привабливості активів для можливого супротивника та забезпечувати більш високий рівень їх захисту.

Ми вважаємо, що планування безперервності інноваційного розвитку підприємництва повинно базуватися на аналізі можливих наслідків деструктивного впливу на критичні активи. Оцінюючи ймовірність та величину втрати активів, особи, що приймають рішення щодо забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, можуть підготувати альтернативні методи продовження господарських операцій та відновлення спроможності первинних бізнес-процесів. В умовах інноваційного розвитку підприємці повинні бути готовими до широкого спектру атак на їх критичні активи, спираючись на статистичну ймовірність їх виникнення.

Аналіз можливих наслідків деструктивного впливу на критичні активи дозволяє групі оцінювачів визначити рейтинг критичних активів, які потребують захисту, враховуючи їх критичність для інноваційного розвитку. Такий аналіз є другим етапом у процесі забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, оскільки підприємець може не мати можливості забезпечити однаковий рівень захисту для всіх критичних активів; таким чином, визначення рейтингу активів може дозволити підприємцю забезпечити захист тих активів, які є найбільш критичними.

З нашої точки зору, наступний етап із забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності передбачає інвентаризацію існуючих заходів безпеки, призначених для захисту критичних активів в умовах інноваційного розвитку. Залежно від якості попередніх оцінок загроз і небезпек, існуючі контрзаходи можуть бути, а можуть і не бути ефективними для захисту об'єкта та його критичних активів в умовах інноваційного розвитку підприємства. Поки час вносить зміни як в критичні активи суб'єктів господарювання, так і в контрзаходи щодо їх захисту, попередні оцінки загроз і небезпек, а також подальші проекти програм забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності повинні працювати в умовах інноваційного розвитку підприємства на захист критичних активів.

На нашу думку, типові заходи щодо захисту критичних активів, які можуть бути передбачені у комплексній програмі забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності повинні включати політику та процедури безпеки, заходи фізичної безпеки та охорони персоналу. Ці заходи безпеки повинні піддаватися інвентаризації під час оцінки загроз і небезпек інноваційному розвитку підприємства та розподілятися за ключовими напрямками забезпечення економічної безпеки.

Ми вважаємо, що завершальним етапом забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності в умовах інноваційного розвитку має бути оцінка витрат та вигод від коригувальних заходів, включаючи перерозподіл ресурсів для захисту критичних активів з підвищеним ризиком. Цей крок часто стає найбільшим головним болем для тих, хто приймає рішення щодо забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності в умовах інноваційного розвитку, оскільки цей крок дуже часто передбачає зниження рівня безпеки для одного активу та перенаправлення наявних

ресурсів на захист більш важливих активів або тих активів, які, у цей момент часу, перебувають під загрозою.

Доцільно додати, що сучасне бізнес-середовище є дуже мінливим. Щоб за цих умов залишатися конкурентоспроможними бізнес повинен стати більш гнучким, перетворитися у відповідну форму. Одна з можливих форм трансформації – інноваційне підприємництво. На наш погляд, треба визнати, що зі зміною умов зовнішнього середовища погляд на управління забезпеченням економічної безпеки також повинен змінюватися. Зв'язок між принципами управління забезпеченням економічної безпеки та впровадженням інновацій слід шукати у просторі економічних знань. Таке управління повинно допомагати компаніям вирішувати проблеми інноваційного розвитку їх підприємницької діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження дали змогу зробити висновки про те, що забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності покликане сприяти безперервності процесу виявлення критично важливих, в умовах інноваційного розвитку, активів і можливих загроз цим активам, а також зменшення кількості будь-яких вразливих місць шляхом ретельного аналізу та впровадження ефективних контрзаходів для досягнення оптимального рівня захисту критичних активів.

Управління забезпеченням економічної безпеки за умови гарантування захищеності усіх систем суб'єкта господарювання від деструктивного впливу, як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, попередження та усунення економічних загроз і небезпек, з метою сприяння безперервності інноваційного розвитку підприємництва нами пропонується здійснювати у чотири основні етапи.

Першим етапом є ідентифікація критичних активів суб'єкта господарювання. Незалежно від типу організації або того, чи забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності пов'язане з фізичною безпекою чи безпекою інформаційних технологій, в оцінці наявних загроз і небезпек інноваційному розвитку підприємництва повинно бути зазначено, які саме критично важливі активи суб'єкта господарювання потребують захисту, який тип інформації потрібен для захисту кожного активу.

Другий етап – це аналіз можливих наслідків деструктивного впливу на критичні активи з боку зовнішніх та внутрішніх чинників. На цьому етапі визначається як втрата, пошкодження або знищення критичного активу вплине на інноваційний розвиток суб'єкта підприємницької діяльності та його місію.

На третьому етапі здійснюється «інвентаризація» поточних заходів економічної безпеки та розроблення коригувальних заходів. Цей етап забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності передбачає оцінку загроз і небезпек інноваційному розвитку підприємництва, оцінку вразливості та оцінку ризиків, що дозволяють особам, які приймають рішення щодо забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, надавати пріоритети протоколам захисту активів. Оцінки рівня безпеки є дуже специфічними в умовах інноваційного розвитку для кожного суб'єкта підприємницької діяльності чи окремого об'єкта, що оцінюється. Аналогічно, використовується для забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності методологія, в умовах інноваційного розвитку, також повинна бути специфічною для кожного окремого суб'єкта господарювання. Методології забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності також розроблені для застосування лише у певних сферах безпеки. В даний час поділ є подвійним: фізична безпека та безпека інформаційних технологій. Незважаючи на те, що в умовах інноваційного розвитку підприємництва подібний розрив скорочується, ці два напрямки все ще стоять окремо один від одного і потребують різних підходів до свого застосування.

Завершальним етапом повинен бути аналіз витрат та вигод від корегувальних заходів, надання конкретних рекомендацій щодо того, як заблокувати можливості для нападу супротивників та як захистити критичні активи суб'єкта господарювання в умовах інноваційного розвитку.

Підбиваючи підсумки, ми можемо зауважити, що в умовах інноваційного розвитку управління забезпеченням економічної безпеки виступає запорукою довгострокового функціонування суб'єктів господарювання і формування конкурентних переваг їх продукції на ринку товарів та послуг. Такий підхід допомагає нівелювати додаткові загрози та небезпеки, з якими може бути пов'язаний інноваційний розвиток підприємництва. Отже, лише ефективне управління забезпеченням економічної безпеки може гарантувати захищеність усіх систем суб'єкта господарювання від деструктивного впливу, як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, попереджати та усувати загрози, сприяючи безперервності інноваційного розвитку.

Подальші дослідження в цій галузі дадуть змогу удосконалювати інструменти організаційно-економічного механізму прийняття управлінських рішень у сфері інноваційного розвитку підприємництва з урахуванням вимог економічної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 р. (редакція від 16.01.2016 р.) № 2623-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text> (дата звернення 12.08.2020).
2. Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року: Постанова від 07.09.2011 р. (редакція від 06.09.2016 р.) № 942 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/942-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.08.2020).
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (редакція від 15.03.2020 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 19.08.2020).
4. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 року № 40-IV (поточна редакція від 05.12.2012 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення 19.08.2020).
5. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. №3715-VI (поточна редакція від 05.12.2012 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> (дата звернення 19.08.2020).
6. Акімова Л. Інструменти державного управління забезпеченням економічної безпеки держави за суб'єктами економіки / Л. Акімова // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2018. – Вип. 3(38). – С.53–61. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03\(38\)/9.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03(38)/9.pdf) (дата звернення 12.08.2020).
7. Амоша О. І. Національна інноваційна система України в контексті міжнародних порівнянь / О. І. Амоша, А. І.Ніколаєнко // Економічний вісник Донбасу. – 2015. – № 1(39). – С. 115–121. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2015/1\(39\)/pdf/14-Amosha.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2015/1(39)/pdf/14-Amosha.pdf) (дата звернення 12.08.2020).
8. Буркинський Б. В. Роль малого бізнесу в реформуванні економіки регіону / Б. В. Буркинський // Економічні інновації. – 2015. – Випуск № 59. – С. 6–15. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/81636/01-Burkinskiy.pdf?sequence=1> (дата звернення 13.08.2020).
9. Бутенко А. І. Зміцнення потенціалу малого підприємництва у забезпеченні сталого розвитку Українського Причорномор'я: Монографія / А. І. Бутенко, Н. Л. Шлафман, Є. В. Лазарева та інші. – Одеса: ПРРЕД НАН України, 2014. – 113 с
10. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
11. Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічної безпеки: монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильціва Т. Г., д.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів: Видавництво ННБК «АТБ», 2019. – 552 с. – Режим доступу: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Ekonomiky/Docs/2019_MonogLupakVas_1.pdf (дата звернення 14.08.2020).
12. Волощук Л.О. Економічна безпека та інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та взаємозв'язок як об'єктів управління [Електронний ресурс] / Л.О. Волощук // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 6 (16). – С. 217-223. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html> (дата звернення 17.08.2020).
13. Гавриш О. А. Інноваційний розвиток як необхідна складова економічної безпеки сучасних підприємств [Електронний ресурс] / О. А. Гавриш, Г. М. Черняк // Економічний вісник НТУУ "КПІ". –2014. – №11 – Режим доступу до журн.: <http://economu.kpi.ua/uk/node/790> (дата звернення 18.08.2020).
14. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; За ред. Гейця В.М. : монографія. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с

15. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика: Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Добровольська та ін. – Ужгород: РІК-У, 2017. – 388 с.
16. Денисенко М.П. Пріоритетні напрями посилення економічної безпеки / М.П.Денисенко, П. Т. Колісниченко // Економіка та держава. – 2017. – №3. – С. 31–35. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2017/7.pdf (дата звернення 17.08.2020).
17. Діденко Є. О. Особливості формування інноваційної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Є. О. Діденко, Ю. С. Моторна // Ефективна економіка. – 2018. – №1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6053> (дата звернення 17.08.2020).
18. Колеснікова К.С. Економічна безпека підприємництва у системі національної безпеки України / Колеснікова К.С., Маліновська І.А. // Молодий вчений. – 2017. – № 11 (51) С. 1195–1198. URL: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2017/11/287.pdf>
19. Колодяжна І. В. Економічна безпека в системі сталого функціонування підприємства / І. В. Колодяжна, К. А. Букріна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – Вип. 23. – Ч. 1. – С.135–140. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/30.pdf (дата звернення 18.08.2020).
20. Купчак Б.Ф. Економічна безпека підприємництва: суть та умови виникнення / Б.Ф. Купчак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ – 2010. – №2. – С.334–346. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/02_2010/kbftuv.pdf (дата звернення 18.08.2020).
21. Левицький В. В. Особливості впливу інновацій на формування фінансово-економічної безпеки діяльності підприємства / В. В. Левицький, І. Ю. Суханова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – №3 – Том 2. – С.142–145. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/VKNU-ES-2014-N3-Volume2_212.pdf (дата звернення 18.08.2020).
22. Ляшенко В.І. Середовище сприятливе до інновації: Монографія. / В. І. Ляшенко, Б. І. Адамов, О. І. Амоша та інші. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, АТД», 2008. – 165 с. [Ляшенко, Адамов, Амоша]
23. Петрушенко М. М. Необхідність та особливості застосування теорії ігор при моделюванні природно-ресурсних конфліктів / М. М. Петрушенко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2011. – №3. – С. 42-48.
24. Petrushenko M. M. Environmental-economic conflict: conceptual complexity and management issues [Online] / M. M. Petrushenko, L. S. Voroshylo // Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. – 2015. – № 3. – Available at: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_3/2015_3_13.pdf (дата звернення 15.08.2020).
25. Романчик Т. В. Небезпека, загроза, ризик: аналіз термінологічного апарату теорії економічної безпеки [Електронний ресурс] / Т. В. Романчик // Економічний вісник НТУУ "КПІ". – 2020. – № 17 – Режим доступу до журн.: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/192866/193200> (дата звернення 18.08.2020).
26. Сак Т. В. Інноваційна діяльність підприємств у контексті комплексного забезпечення економічної безпеки / Т. В. Сак // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 3. – С.116–119. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_06/159.pdf (дата звернення 12.08.2020).
27. Уманець Т. В. Економічні детермінанти структурних змін світового ринку інноваційних технологій. / Т. В. Уманець, А. І. Бутенко, Л. В. Гриневич // Бізнес Інформ. – 2020. – №1. – С. 51–62. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-51-62> (дата звернення 12.08.2020).
28. Ніколайчук Т. О. Методологічні засади розвитку підприємницької діяльності соціально-природоохоронного напрямку на основі інклюзивного підходу / Т.О.Ніколайчук, Н.І.Хумарова // Економічні інновації. – 2015. – Вип. 4(73). – Том 21. – С.125-138. URL: [https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4\(73\).125-138](https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4(73).125-138) (дата звернення 13.08.2020).
29. Цюпко І.В. Забезпечення економічної безпеки підприємництва на основі інноваційного розвитку / І.В. Цюпко, О.Й. Жабинець, О.Р. Волошин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.2 – С.115–120. <https://doi.org/10.15421/40260206> (дата звернення 14.08.2020).
30. Череп А. В. Концептуальні засади економічної безпеки підприємств / А. В. Череп // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №1(5). –С.62–66. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek5-1-2010-PDF/062-66.pdf (дата звернення 12.08.2020).

31. Чешук В. Суть та значення економічної безпеки підприємств у новій економіці / В. Чешук, О. Полінкевич // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2017. – №3. – С.52–56. URL: <https://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/65/42> (дата звернення 12.08.2020).
32. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Грищенко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2010/Shevchenko_2009.pdf (дата звернення 19.08.2020).
33. Shevchenko H. Management of wellness and recreation in urban agglomerations / H. Shevchenko, M. Petrushenko, B. Burkynskiy, N. Khumarova, Y. Opanasiuk // Problems and Perspectives in Management. – 2020. – 18(1). – P. 231-241. [https://doi:10.21511/ppm.18\(1\).2020.20](https://doi:10.21511/ppm.18(1).2020.20). (дата звернення 12.08.2020)
34. Шевченко Г. М. Підприємницький менеджмент у контексті організаційного розвитку / Г. М. Шевченко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2010. – № 2. – С. 63-72.
35. Шевченко Г. М. Прогнозування розвитку рекреації в Україні: соціально-економічний еквілібріум: монографія. Суми: Університетська книга, 2017. – 336 с.
36. Шкарлет С. М. Трансформація системи фінансово-економічної безпеки підприємства в умовах цифрової економіки / С. М. Шкарлет, І. В. Садчикова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – №3(19). – С. 264-276. URL: http://journals.stu.cn.ua/problems_and_prospects_economics_management/article/download/195808/196131 (дата звернення 19.08.2020).
37. Грищенко І.В. Визначення поняття «організаційно-економічний механізм управління підприємницькою діяльністю з урахуванням фактору безпеки» як економічної категорії / І. В. Грищенко, В. Ф. Грищенко, О. А. Самофалова // International Scientific Conference Economy and Society: modern foundation for human development: Conference Proceedings, Part 1, October 31, 2016. – Leipzig, Germany: Baltija Publishing, 2016. – P. 129-131.
38. Грищенко В.Ф. Безпека підприємницької діяльності як складова національної безпеки держави / В. Ф. Грищенко, І. В. Грищенко, О. А. Самофалова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – №12. – URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/5.pdf (дата звернення 12.08.2020).
39. Грищенко В.Ф. Економічна оцінка рівня безпеки фірми в управлінні підприємницькою діяльністю / В. Ф. Грищенко, І. В. Грищенко, О.А. Самофалова // Вісник ХДУ. Серія Економічні науки. 2017. – №23. – Ч. 1. – С. 74-79. – URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/1/18.pdf (дата звернення 12.08.2020).
40. Грищенко В.Ф. Структурна побудова організаційно-економічного механізму управління підприємницькою діяльністю з урахуванням фактору безпеки / В. Ф. Грищенко, І. В. Грищенко, Ю. С. Юла // Причорноморські економічні студії. – 2017. – №15. – С. 45-49. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/15_2017/11.pdf (дата звернення 12.08.2020).
41. Global economic prospects: June 2020 / International Bank for Reconstruction and Development. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33748/9781464815539.pdf> (дата звернення 17.08.2020).
42. Товарна структура зовнішньої торгівлі України / Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0620_u.htm (дата звернення 17.08.2020).
43. Зовнішня торгівля товарами (відповідно до КПБ 6) / Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.xlsx (дата звернення 24.08.2020) (дата звернення 18.08.2020).
44. Real GDP. Percent change from previous year / International Bank for Reconstruction and Development. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/400631588785001198/Global-Economic-Prospect- June-2020-GDP-growth-data.xlsx> (дата звернення 18.08.2020).
45. Energy intensity level of primary energy / World Development Indicators – Environment. URL: <http://api.worldbank.org/v2/en/indicator/EG.EGY.PRIM.PP.KD?downloadformat=excel> (дата звернення 18.08.2020).
46. Грищенко І.В. Управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог екологічної безпеки як фактор гарантування сталого розвитку / І.В.Грищенко // Інвестиції практика та

- досвід. - 2012. -№1. - С. 71-74. http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2012/19.pdf (дата звернення 18.08.2020).
47. Regional Risks for Doing Business 2018 / World Economic Forum – Reports. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Regional_Risks_Doing_Business_report_2018.pdf (дата звернення 18.08.2020).
48. Regional Risks for Doing Business 2019 / World Economic Forum – Reports. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Regional_Risks_Doing_Business_report_2019.pdf (дата звернення 18.08.2020).
49. Протестний потенціал Українського суспільства: загальнонаціональне опитування населення (16–22 серпня 2018) / Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. Офіційний веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/article/protestniy-potentsial-ukrainskogo-suspilstva> (дата звернення 19.08.2020).
50. Corruption perceptions index 2019 / Transparency International. URL: <https://ti-ukraine.org/en/research/corruption-perceptions-index-2019/> (дата звернення 19.08.2020).
51. The Global Competitiveness Report 2019 / World Economic Forum – Reports. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення 19.08.2020).
52. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2019 році / Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=e5906118-6639-4dde-851b-2d9cd318e803> (дата звернення 19.08.2020).
53. Доба в ООС: Окупанти один раз порушили «тишу» – втрат немає / Інформаційне агентство Міністерства оборони України АрміяINFORM. Офіційний веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/08/doba-v-oos-okupanty-odyn-raz-porushyly-tyshu-vtrat-nemaye-3/> (дата звернення 28.08.2020).
54. Щоденне зведення пресслужби Міноборони України щодо обстановки в районі проведення операції Об'єднаних сил / Міністерство оборони України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2020/08/28/shhodenne-zvedennya-pressluzhbi-minoboroni-ukraini-shhodo-obstanovki-v-rajoni-provedennya-operaczii-obednanih-sil/> (дата звернення 28.08.2020)
55. Збройна агресія Росії проти України / Головне управління розвідки Міністерства оборони України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://gur.gov.ua/content/list-of-russia-armed-aggression-against-ukraine.html> (дата звернення 19.08.2020).
56. Global Risk Report 2020: Insight Report. 15th Edition / World Economic Forum – Reports. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf (дата звернення 19.08.2020).
57. Базовий індекс споживчих цін у 2020-2019 роках / Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ct/bisc/xls/bisc_2020ue.xls (дата звернення 19.08.2020).
58. Індекси споживчих цін у 1993-2019рр. / Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/ct/cn_rik/isc/xls/isc_per_u.xls (дата звернення 19.08.2020).
59. Інфляційний звіт. Липень 2020 року. / Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q3.pdf?v=4 (дата звернення 19.08.2020).
60. Інфляційні очікування / Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/files/macro/Surveys_price.xlsx (дата звернення 19.08.2020).
61. Дані про обсяги кредитів та частку непрацюючих кредитів у розрізі банків України з 2006 року / Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Data_NPLs_2020-08-01.xlsx (дата звернення 12.08.2020).
62. Зайнятість та безробіття населення в I кварталі 2020 року: експрес-випуск / Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/06/77.doc> (дата звернення 12.08.2020).
63. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у січні-липні 2020 року / Державна служба зайнятості України. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/sytuaciya_na_rp_ta_diyalnist_dsz.pdf (дата звернення 12.08.2020).

64. Тіньова економіка в Україні / Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini-mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaє-v-tini> (дата звернення 12.08.2020).

65. Kulish, A. The relations unshadowing in business activities: The economic and legal factors of security at the macroeconomic level. / A. Kulish, M. Petrusenko, O. Reznik, E. Kiselyova // *Problems and Perspectives in Management*. – 2018. – №16(1). – С.428-436. – [https://doi.org/10.21511/ppm.16\(1\).2018.40](https://doi.org/10.21511/ppm.16(1).2018.40)

66. Петрушенко М. М. Оцінка еколого-економічних конфліктів із урахуванням чинника безпеки // *Регіональна економіка*. – 2012. – № 4. – С. 115–122.

67. Грищенко І. В. Еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні: проблеми ідентифікації та протидії / І. В. Грищенко // *Економіка та держава*. – 2012. – №3. – С. 47–51. – URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2012/15.pdf (дата звернення 12.08.2020).

REFERENCES

1. On Priority Branches of Science and Technology Development: The Law of Ukraine on July 11, 2001 (edited on January 16, 2016). No. 2623-III / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text> [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).

2. On approval of the list of priority thematic areas of scientific research and scientific and technical developments for the period until 2020: Decree on September 07, 2011 (edited on September 07, 2016). No. 942 / Cabinet of Ministers of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/942-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian] (accessed August 14, 2020).

3. On National Security of Ukraine: The Law of Ukraine on June 21, 2018. No. 2469-VIII / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian] (accessed August 19, 2020).

4. On Innovation Activity: The Law of Ukraine on July 04, 2002. No. 40-IV (edited on December 05, 2012) / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian] (accessed August 19, 2020).

5. On the Priority Directions of Innovation Activity in Ukraine: The Law of Ukraine on September 08, 2011. No. №3715-VI IV (edited on December 05, 2012) / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> [in Ukrainian] (accessed August 19, 2020).

6. Akimova, L. (2018) Tools of government management of economic security of the state on the subcontracts of the economy. *Public Administration and Local Government*, 3(38), 53–61. Retrieved from: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03\(38\)/9.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03(38)/9.pdf) [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).

7. Amosha A. I., & Nikolaenko A. I. (2015) National innovative system of Ukraine in context of international comparisons. *Economic Herald of the Donbas*, 1(39), 115–121 Retrieved from: [http://www.evd-journal.org/download/2015/1\(39\)/pdf/14-Amosha.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2015/1(39)/pdf/14-Amosha.pdf) [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).

8. Burkinskiy B.V. (2015) Role of small business in reforming region economic. *Economic Innovations*, 59, 6–15. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/81636/01-Burkinskiy.pdf?sequence=1> [in Ukrainian] (accessed August 13, 2020).

9. Butenko, A. I., Shlafman, N.L., Lazareva, Y.V., et al. (2014) *Zmitsnennia potentsialu maloho pidpriemnytstva u zabezpechenni staloho rozvytku Ukrainskoho Prychornomia: Monohrafiia [Strengthening the potential of small business in ensuring sustainable development of the Ukrainian Black Sea coast: Monograph]*. Odesa, Ukraine: IPREED NAN Ukrainy [in Ukrainian].

10. Varnaliy, Z.S. (ed) (2007) *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorityty: Monohrafiia [State regional policy of Ukraine: features and strategic priorities: Monograph]*. Kyiv, Ukraine: NISS [in Ukrainian].

11. Vasylytsiv, T. G. (ed.), Lupak R. L. (ed.) (2019) *Mekhanizmy ta funktsionalno-strukturni instrumenty zabezpechennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky v umovakh suchasnykh zahroz ekonomichnoi bezpeky: monohrafiia [Mechanisms and functional-structural tools to ensure the competitiveness of the national economy in the face of modern threats to economic security: Monograph]*. Lviv, Ukraine: Publishing House NNVK “ATB”. Retrieved from: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Ekonomiky/Docs/2019_MonogLupakVas_1.pdf [in Ukrainian] (accessed August 14, 2020).

12. Voloshchuk L.O. (2014) Economic security and innovation development of industrial enterprise: essence and interrelation as management objects. *ECONOMICS: time realities*. 6 (16), 217-223. Retrieved from: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html> [in Ukrainian] (accessed August 17, 2020).
13. Havrysh O. A., & Cherniak H. M. (2014) Innovative development as a necessary component of economic security of modern companies. *Economic Bulletin of NTUU "KPI". 11*. Retrieved from: <http://economy.kpi.ua/uk/node/790> [in Ukrainian] (accessed August 18, 2020).
14. Heiets V.M. (ed.), Kyzym M.O., Klebanova T.S., Cherniak O.I. at al. (2006) *Modeliuвання ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo: monohrafiia. [Modeling of economic security: state, region, enterprise]*. Kharkiv, Ukraine: Publishing House «INZhEK» [in Ukrainian].
15. Davydenko S., Yehorova O., Prykhodko V., Matyśák P., Holonič J., Kopinec P., Mačkinová M., M. Dobrovolska at al. (2017) *Economy and economic security of the state. Theory and practice. Monographic Tutorial*. Uzhgorod, Ukraine: Rick-U [in Ukrainian].
16. Denysenko M., & Kolisnichenko P. (2017) Priority areas for strengthening of economic security. *Ekonomika ta derzhava*. 3, 31–35. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2017/7.pdf [in Ukrainian]. (accessed August 17, 2020).
17. Didenko E. A., & Motorna Y. S., (2018) The features of forming of innovational security of the enterprise. *Efektivna ekonomika. 1*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6053> [in Ukrainian]. (accessed August 17, 2020).
18. Kolesnikova K.C., & Malinovskaya I.A. (2017) Economic Safety of entrepreneurship in the system of national security of Ukraine. *Young Scientist*. 11(51), 1195–1198. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/287.pdf> [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).
19. Kolodaznaya I., & Bukrina K. (2019) Economic security in the sustainable operation of enterprise. *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations and World Economy*. 23(1), 135–140. Retrieved from: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/30.pdf [in Ukrainian] (accessed August 18, 2020).
20. Kupchak B. F (2010) Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva: sut ta umovy vynyknennia [Economic security of entrepreneurship: essence and conditions of origin]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2, 334–346. Retrieved from: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/02_2010/kbftuv.pdf [in Ukrainian] (accessed August 18, 2020).
21. Levytskyj V. V., & Sukhanova I. Y. (2014) Features influence of innovations on forming financial-economic safety activity of enterprise. *Herald of Khmelnytskyi national university, Issue 3, Part 2 (212)*, 142–145. Retrieved from: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/VKNU-ES-2014-N3-Volume2_212.pdf [in Ukrainian] (accessed August 18, 2020).
22. Liashenko V. I., Adamov B. I., Amosha O. I., at al. (2008) *Seredovyshche spryiatlyve do innovatsii: Monohrafiia [Innovation-friendly environment: Monograph]*. Donetsk, Ukraine: LTD «Iuhovostok, ATD» [in Ukrainian].
23. Petrushenko, M. M. (2011). Neobkhdnist i osoblyvosti zastosuvannya teorii ihor pry modelyuvanni pryrodno-resursnykh konfliktiv [Necessity and features of application of game theory in modeling of natural-resource conflicts]. *Vistnyk SumDU. Serija "Ekonomika"*, 3, 42-48 [in Ukrainian].
24. Petrushenko, M. M., & Voroshylo, L. S. (2015). Environmental-economic conflict: conceptual complexity and management issues. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*, 3. Available at: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_3/2015_3_13.pdf (accessed August 15, 2020).
25. Romanchyk T. V. (2020) Danger, threat, risk: Analysis of the terminological apparatus of the theory of economic security. *Economic Bulletin of NTUU "KPI". 17*. Available at: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/192866/193200> (accessed August 18, 2020).
26. Sak T.V. (2014) Enterprises innovation activity in the context of economic security comprehensive provision. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic Sciences»* 6(3), 116–119 Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_06/159.pdf [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).
27. Umanets, Tetyana V., Butenko, Anatoliy I., and Grynevych, Liudmyla V. (2020) “The Economic Determinants of Structural Changes in the Global Market for Innovative Technologies.” *Business Inform* 1:51–62. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-51-62> [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).

28. Nikolaychuk, T., & Khumarova, N. (2019). The methodological bases of social and environmental entrepreneurial's activity vs the inclusive development's direction. *Economic Innovations*, 21(4(73)), 125-138. [https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4\(73\).125-138](https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4(73).125-138) (accessed August 13, 2020).
29. Tsiupko, I., Zhabynets, O., & Voloshyn, O. (2016). Providing Economic Security for the Enterprise Based on Innovative Development. *Scientific Bulletin of UNFU*, 26(2), 115-120. <https://doi.org/10.15421/40260206> [in Ukrainian] (accessed August 14, 2020).
30. Cherep A.V., & Lubenec I.A. (2010) Conceptual bases of economic security enterprises. *Bulletin of Zaporizhzhia National University*. 1(5), 62–66. Available at: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek5-1-2010-PDF/062-66.pdf [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).
31. Cheshuk V., & Polinkevych O. (2017) Essential Characteristics of Economic Security of Enterprises and its Definition. *Economics Journal of the Lesya Ukrainka Eastern European National University*. 3, 52–56. Available at: <https://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/65/42> [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).
32. Shevchenko L. S., Hrytsenko O. A., Makukha S. M., et al (2009) *Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist ta napriamy formuvannia: monohrafiia* [Economic security of the state: essence and directions of formation: monograph]. Kharkiv, Ukraine: Pravo. Retrieved from: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2010/Shevchenko_2009.pdf [in Ukrainian] (accessed August 19, 2020).
33. Shevchenko, H., Petrushenko, M., Burkynskyi, B., Khumarova, N., & Opanasiuk, Y. (2020). Management of wellness and recreation in urban agglomerations. *Problems and Perspectives in Management*, 18(1), 231-241. [https://doi:10.21511/ppm.18\(1\).2020.20](https://doi:10.21511/ppm.18(1).2020.20). (accessed August 12, 2020).
34. Shevchenko, H. M. (2010). Pidprijemnytskyi menedzhment u konteksti organizatsiinogo rozvytku [Entrepreneurial management in the context of organizational development]. *Visnyk Sumskogo derzhavnogo universytetu. Serii Ekonomika*, 2, 63-72 [in Ukrainian]
35. Shevchenko H. M. (2017). Prognozuvannja rozvytku rekreacii v Ukraine: socioal'no-ekonomichnyjy ejkvilibrium: monografija [Forecasting of recreation development in Ukraine: socioeconomic equilibrium: monograph]. Sumy, VTD «Universytetska knyha» [in Ukrainian].
36. Shkarlet S., & Sadchykova I. (2019) Transformation of enterprise financial and economic security system in digital economics. *Problems and prospects of economics and management*. 3(19), 264-276. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-3(19)-264-276 Retrieved from: http://journals.stu.cn.ua/problems_and_prospects_economics_management/article/download/195808/196131 [in Ukrainian] (accessed August 19, 2020).
37. Gryshchenko I. V., Gryshchenko V. F. & Samofalova O. A. (2016) Vyznachennia poniattia «organizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia pidprijemnytskoiu diialnistiu z urakhuvanniam faktoru bezpeky» yak ekonomichnoi katehorii [Definition of the concept "organizational and economic mechanism of business management taking into account the security factor" as an economic category] International Scientific Conference Economy and Society: modern foundation for human development: Conference Proceedings, Part 1, October 31, 2016. – Leipzig, Germany: Baltija Publishing. 129-131.
38. Gryshchenko V. F., Gryshchenko I. V., & Samofalova O. A. (2015) Security of entrepreneurship as a component of the national security of a state. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*. 12. Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/5.pdf [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).
39. Gryshchenko V. F., Gryshchenko I. V., & Samofalova O. A. (2017) Economic valuation of firm's security level in business administration. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic Sciences»*. Issue 23, Part 1, 74–79. Retrieved from: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/1/18.pdf [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).
40. Gryshchenko V. F., Gryshchenko I. V., & Yula Y. S. (2017) Structural construction of organizational and economic mechanism of business administration taking into account the factor of security. *Black sea economic studies*. 15, 45-49. Retrieved from: http://bses.in.ua/journals/2017/15_2017/11.pdf [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).
41. Global economic prospects: June 2020 / International Bank for Reconstruction and Development. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33748/9781464815539.pdf> (accessed August 17, 2020).
42. Commodity structure of Ukraine's foreign trade. (2020) State Statistics Service of Ukraine: Official website. Available at:

- http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0620_u.htm (accessed August 17, 2020).
43. External trade of goods. (2020) National Bank of Ukraine: Official website. Available at: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.xlsx (accessed August 18, 2020).
44. Real GDP. Percent change from previous year / International Bank for Reconstruction and Development. Retrieved from: <http://pubdocs.worldbank.org/en/400631588785001198/Global-Economic-Prospect-2020-GDP-growth-data.xlsx> (accessed August 18, 2020).
45. Energy intensity level of primary energy / World Development Indicators – Environment. Retrieved from: <http://api.worldbank.org/v2/en/indicator/EG.EGY.PRIM.PP.KD?downloadformat=excel> (accessed August 18, 2020).
46. Gryshchenko, I. (2012) Upravlinnia eksportno-importnym potentsialom rehionu z urakhuvanniam vymoh ekolohichnoi bezpeky yak faktor harantuvannia staloho rozvytku [Management of export-import potential of the region taking into account the requirements of environmental safety as a factor in ensuring of sustainable development]. Investytsiyyi: praktyka ta dosvid, Vol. 1, 71-74. http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2012/19.pdf [in Ukrainian] (accessed August 18, 2020).
47. Regional Risks for Doing Business 2018 / World Economic Forum – Reports. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Regional_Risks_Doing_Business_report_2018.pdf (accessed August 18, 2020).
48. Regional Risks for Doing Business 2019 / World Economic Forum – Reports. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Regional_Risks_Doing_Business_report_2019.pdf (accessed August 18, 2020).
49. Protestnyi potentsial Ukrainskoho suspilstva: zahalnonatsionalne opytuvannia naseleння [Protest potential of Ukrainian society: a nationwide survey] (2018) Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. Official website. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/protestniy-potentsial-ukrainskogo-suspilstva> (accessed August 19, 2020).
50. Corruption perceptions index 2019 / Transparency International. URL: <https://ti-ukraine.org/en/research/corruption-perceptions-index-2019/> (accessed August 19, 2020).
51. The Global Competitiveness Report 2019 / World Economic Forum – Reports. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed August 19, 2020).
52. Zahalni tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini u 2019 rotsi [General trends of the shadow economy in Ukraine in 2019] (2020) Minister for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine. Official website. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=e5906118-6639-4dde-851b-2d9cd318e803> (accessed August 19, 2020).
53. Doba v OOS: Okupanty odyń raz porushyly «tyshu» – vtrat nemaie [A Day in OOS: The occupiers once broke the "silence" – no losses] (2020) Information Agency of the Ministry of Defense of Ukraine “ArmyINFORM”. Official website. Retrieved from: <https://armyinform.com.ua/2020/08/doba-v-oos-okupanty-odyn-raz-porushyly-tyshu-vtrat-nemaye-3/> (дата звернення 28.08.2020)
54. Shchodenne zvedennia presssluzhby Minoborony Ukrainy shchodo obstanovky v raioni provedennia operatsii Obiednanykh syl [Daily summary of the press service of the Ministry of Defense of Ukraine on the situation in the area of the Joint Forces operation] (2020) Ministry of Defense of Ukraine. Official website. Retrieved from: <https://www.mil.gov.ua/news/2020/08/28/shchodenne-zvedennya-presssluzhbi-minoborony-ukraini-shchodo-obstanovki-v-raioni-provedennya-operaczi-obodnanih-sil/> (дата звернення 28.08.2020).
55. Zbroina ahresiiia Rosii proty Ukrainy [Russia's armed aggression against Ukraine] (2020) Defense Intelligence. Ministry of Defense of Ukraine. Official website. Retrieved from: <https://gur.gov.ua/content/list-of-russia-armed-aggression-against-ukraine.html> (accessed August 19, 2020).
56. Global Risk Report 2020: Insight Report. 15th Edition / World Economic Forum – Reports. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf (accessed August 19, 2020).
57. Basic consumer price index in 2020-2019 (2020) State Statistics Service of Ukraine: Official website. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ct/bisc/xls/bisc_2020ue.xls (accessed August 19, 2020).
58. Consumer price indices in 1993-2019. (2020) State Statistics Service of Ukraine: Official website. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/ct/cn_rik/isc/xls/isc_per_u.xls (accessed August 19, 2020).

59. Inflation report. July 2020. (2020) National Bank of Ukraine: Official website. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q3.pdf?v=4 (accessed August 19, 2020).
60. Inflation expectations (2020) National Bank of Ukraine: Official website. Available at: https://bank.gov.ua/files/macro/Surveys_price.xlsx (accessed August 19, 2020).
61. Data on the volume of loans and the share of non-performing loans by banks of Ukraine since 2006 (2020) National Bank of Ukraine: Official website. Available at: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Data_NPLs_2020-08-01.xlsx (accessed August 12, 2020).
62. Employment and unemployment in the first quarter of 2020: express issue (2020) State Statistics Service of Ukraine: Official website. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/06/77.doc> (accessed August 12, 2020).
63. The situation on the labor market and the activities of the state employment service in January-July 2020. (2020) State Employment Service of Ukraine: Official website. Available at: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/sytuaciya_na_rp_ta_diyalnist_dsz.pdf (accessed August 12, 2020).
64. Shadow economy in Ukraine (2020) National Bank of Ukraine: Official website. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini> (accessed August 12, 2020).
65. Kulish, A., Petrusenko, M., Reznik, O., & Kiselyova, E. (2018). The relations unshadowing in business activities: The economic and legal factors of security at the macroeconomic level. *Problems and Perspectives in Management*, 16(1), 428-436. [https://doi.org/10.21511/ppm.16\(1\).2018.40](https://doi.org/10.21511/ppm.16(1).2018.40)
66. Petrusenko M. M. (2012). Otsinka ekoloho-ekonomichnykh konfliktiv iz urakhuvanniam chynnyka bezpeky [Assessment of ecological and economic conflicts taking into account the security factor]. *Rehionalna ekonomika*, 4, 115–122.
67. Gryshchenko, I. (2012) Ekoloho-ekonomichni zahrozy ta nebezpeky v Ukraini: problemy identyfikatsii ta protydii [Ecological and economic threats and dangers in Ukraine: problems of identification and counteraction]. *Ekonomika ta derzhava*. 3, 47–51. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2012/15.pdf [in Ukrainian] (accessed August 12, 2020).